

OSMANLI'DA AILEYE VE KILIK KIYAFETE GENEL BİR BAKIŞ

Hazırlayan: Tayfun NASUHBEOĞLU

Aralık 2009, İstanbul

Giriş

I. Bölüm

1. Osmanlı Ailesinin Toplumsal Çerçevesi
2. Ailenin Dini Aidiet Ortamı Olarak Millet Sistemi
3. Ailenin Fiziki Ortamı: Mahalle
4. Ailenin Hukuki Temeli
 - Evllenme
 - Ailede ölüm
 - Ailede miras
5. Ailenin Günlük Yaşamı
 - Ailede çocuk
 - İlk Mekteb-Çocuğun Aileden Kopuşu
 - Toplumsal alanda kadın ve erkek veya karı ve koca
 - Ailenin tüketimi
 - Ailenin hizmetlileri
 - Ailenin sağlığı
 - Türk ailesi beslenme tipleri
 - 19. yüzyıl aile yapısındaki dönüşüm

II. Bölüm

6. Osmanlı'da Kılık Kıyafet

- Osmanlı Kadınlarında Örtü Ve Peçe
- Lale Devrinde Ferace Yasağı
- Büyük Ve Süslü Başörtü Yasağı
- Tanzimat a Doğru Giyim Kuşam
- Tanzimatçı Kafanın Gardırop Batıcılığı
- Çarşafın İstanbul'da İlk görünüşü
- II. Abdulhamid ve Çarşaf Yasağı
- Kılık Kıyafette Batı Modasının Etkileri/Hanımların Yeni Moda Giyimleri
- Avrupa Markasının Büyülü Gücü
- II. Meşrutiyete Doğru Kadın ve Tesettür Tartışmaları
- Meşrutiyet Hanımlarının Manzarası
- II. Meşrutiyet Düşünce Akımlarında Tesettür Tartışması
- Aile Hukuk Kararnamesi

Giriş

Osmanlı Devleti 600 küsur sene üç kıtaya hükmetmiş, içerisinde onlarca farklı kültürü bir arada barındıran devlettir.

Küçük bir beylik iken milyonlarca kilometre kare alana sahip olmuş, Müslim ve gayri Müslim unsurları din, kültür ve yaşayışlarına karışmadan bir arada ve tutabilmeyi başarabilmiş ender devletlerdendir.

Osmanlı'da aile dendiğinde daha çok Anadolu ve İstanbul özelinden bahsetmiş olacağız.¹

Bu konudaki bilgilerimizi, daha çok yabancı seyyahların Osmanlı'ya yaptıkları seyahat anılarından ve arşiv kaynaklarından (Tahrir defterleri, narhlar, tereke defterleri ve mahkeme kararları) öğreniyoruz. İlk dönemlere ait bilgilere 14. yüzyılda yaşamış İbn-i Batuta'nın seyahatnamelerinde rastlıyoruz. 17 yüzyılda yaşamış evliya çelebiyi de saymak gerekir.

¹ Bu küçük çalışmada İlber Ortaylı'nın Osmanlı Toplumunda Aile ve Cihan Aktaş'ın Kılık Kıyafet ve İktidar isimli eserleri kaynak alınmıştır.

18. yüzyıldan itibaren aile kurumundaki değişiklikler gözle görülür hale gelmiş, 19 ve 20. yüzyılın ilk yarısında bu süreç daha da hızlanmıştır.

İlk bölümde ailenin içinde bulunduğu hane ve hanenin içerisinde olduğu mahalle veya köy ortamının hususiyetlerini ele alacağız:

Osmanlı'da hanede kaç kişinin bulunduğu dair ortalama kesin bir rakam olmamasına rağmen ipucu verecek çalışmalar vardır.

Genelde tahrir defterleri dediğimiz (mufassal), vergi mükellefi olan erkek nüfusu kaydedildiğini defterlerden bir hanede kaç kuşağın yaşadığını tespit ediyoruz. Bir yerin vergi gelirlerini kalem kalem yıllık miktarlarıyla belirten ve kime dirlik olarak tahsis edildiğini gösteren tahrir defterine icmal defteri denir ve oradaki halkın kaç hane olduğu da bu defterde belirtilir, ama tek tek nüfus belirtilmez. Osmanlı devletinin sayımı 16. asırda da 19. asırda da hane üzerinden verilir. Bir hanede kaç kişi olduğu ise tartışma konusu olmakla beraber hanenin evli ve bekâr erkekleri sayısından bir netice çıkarabiliyoruz. Mufassal defterde (yani erkek nüfusun tek tek kaydedildiği tahrir defterinde) kayıt şöyledir: “Mahmud veled-i Ömer (bu aile reisi) sonra yanında Adulkerim veled-i o (bunun altında mim harfi yani mücerred diyor)...” Demek ki hane reisi ile onun vergi mükellefi olan bekâr oğlu kaydediliyor. Bu iki erkeğin dışında hanede mükellef olmayan kaç çocuk ve eş var; bu ancak tahmin edilebilir. Genelde tahrir defterleri'nin en ünlü uzmanı olan Nejat Göyünç'ün tahlil ettiği hane büyüklüğünü **beş kişi** olarak kabul etmeliyiz. Kuşkusuz bazı bölgelerde ve bazı hallerde bu sayı artabilir. Nejat Göyünç; Sirem (Mc Goven), Amid (Mehdi İlhan), Bursa'daki (İnalçık) tahrir defterine ve Ömer Lütfi Barkan'ın sonuçlarına bakarak 4 kişi ile 8 kişi arasında değişen hane büyüklükleri vermektedir. Geleneksel ekonomilerde şehir ve köyler arasında hane halkı büyüklüğü bakımından büyük fark olması gerekmez.²

16. yy. Bursa'da ailelerin %27 si çocuksuz %20'si tek çocuklu (demek ki yalnız yaşayan yaşlı karı-kocaların oluşturduğu hane sayısı hayli fazlaydı) %18'i iki çocuklu, gerisi çok çocukludur. 17. yy tereke defterindeki tespitlerden hareketle, İstanbul ve Edirne'de 1000 erkeklik bir kümenin %92'sinin tek kadınla evlendiği ve ortalama çocuk sayısının iki olduğu görülmektedir.

16. yy. da Bursa'da çocuk yüzdesi (%)

27 çocuksuz
20 tek çocuklu
18 iki çocuklu
35 3 ve yukarısı

² İlber ORTAYLI, Osmanlı Toplumunda Aile, Timaş Yayınları, 11. baskı, İstanbul, 2009, S:18-19

Ankara'da 800 aileden %12'sinde çok eşlilik vardır. Genelde 18. ve 19. asırlarda gayrimüslim ailelerde Müslümanlardan biraz daha çok çocuk vardır. Çağdaş araştırmacılarımız ve o çağın seyyahlarının gözlemleri (Olivier gibi) bu görüşü doğrulamaktadır.³

Osmanlı ailesi -İstanbul, Selanik ve İzmir gibi liman şehirleri hariç- geniş aile tipleri hâkimdir. Ailenin üretimi, yıllık üretim stoklarının hazırlanması, kırsal alandaki iş bölümü, ailenin güvenliğinin sağlanması bakımından üç kuşağın bir arada barınması gerekir. Bu, kültür mirasının aktarımı için de gereklidir. Genellikle hane halkının ikamet ettiği bina tipleri de birkaç kuşağı barındırmaya müsaittir. Avlu etrafında yer alan odalar veya küçük binalar da geniş ailenin bireyleri yaşar; aile içi eğitimde çocukların eğitimi önceki kuşaklar tarafından yerine getirilir; hane, bir sosyal ünite olan mahalle ile organik bir bağ içindedir.⁴

İstanbul, Selanik, İzmir gibi imparatorluğun büyük liman şehirlerinde bu yapı daha değişikti. Hele 19. yüzyılda bu gibi merkezlerde çekirdek aile yaygındı; dahası bu gibi şehirlerde nüfus doğumla artmıyordu. Nitekim İstanbul, 93 harbi denemeler (1877-78) Osmanlı-Rus savaşında kaybedilen Tuna boyundan göç edenler, ardından Balkan savaşı sonrası yaşanan muhaceretle nüfusu artmıştır.⁵

Osmanlı toplumunda pek yaygın bir kanaatin aksine çok hanımlılığın pek iltifat görmediği anlaşılıyor. Bazı seyyahlar da bu durumu gözlemlemişlerdir. 14. yüzyıl sonunda Türkiye'den geçen Alman Protestan papazı Salomon Schweigger, "Türkler dünyaya, karıları da onlara hükmeder. Türk kadını kadar gezen, eğleneni yoktur. Çok karılılık yoktur. Herhalde bu işi denemiş, dert ve masrafa nende olduğunu anlayıp vazgeçmişler. Boşanma pek görülüyor. Çünkü boşanırken erkek para ve eşya veriyor ve kız çocuk anaya kalıyor" demektedir.⁶

Cem Behar'ın yaptığı araştırmalara göre, İstanbul'da çok eşli erkek oranı 1885-1906 arasında %2,51-3,16 arasında değişiyor.⁷

³ Osmanlı Toplumunda Aile, S:21-22

⁴ Osmanlı Toplumunda Aile, S:20

⁵ Osmanlı Toplumunda Aile, S:20-21

⁶ Osmanlı Toplumunda Aile, S:99

⁷ Osmanlı Toplumunda Aile, S:124

1. Ailenin Fiziki Ortamı: Mahalle

Geleneksel Osmanlı şehirlerindeki mahalle⁸, henüz sınıf statü farklarının biçimlendirmedeği bir fiziki mekândır. Bir paşanın konağının karşısında, basit bir evkaf kâtibinin aşı boyalı küçük evi; ilmiyye ricalinden bir efendinin kâşanesinin yanı başında, mahalle suyolcusunun kulübesi bulunur. Bütün bu insanlar birbirleriyle her gün karşılaşır, etiket farklarına rağmen muhatap olurlar. Paşanın vekilharcı ile müdderrisin damadı, suyolcu ile evkafın küçük kâtibi aynı kahvehanede toplanıp görüşürler. 18. yy hatta 19.yy başlarında, büyük şehirlerin mahallelerinde bile toplumsal sınıflaşmaya göre biçimlenmiş, belirli bir mekân farklılaşması yoktur.⁹

Mahalleler; sınırları genellikle cadde veya sokaklarla belirlenmiş, merkezinde cami veya mescid bulunan yerleşim yerleridir. Genelde cami, şehrin merkezini oluşturan bir veya birkaç mahallede bulunur; diğer mahallelerdeki insanlar da cuma namazı için buraya gelir. Cami çevresinde ayrıca alış-veriş merkezleri bulunur, pazarlar genellikle buralara kurulur. Böylece haftanın bir günü şehirdeki insanlar buralarda toplanır, birbirleriyle görüşür ve haftalık ihtiyaçlarını temin eder. Diğer mahallelerde ise, sadece mescid

Osmanlı da kapıdaki tokmaklar da, ayrı bir kültür ve medeniyet örneğidir. Kapıdaki iç içe iki demir halkadan büyüğü, daha tok ses çıkarır, eve gelen kişi erkek ise, bu halkayı çalar; içte olan halka ise, daha ince bir ses çıkarır, bu eve gelen kadın ziyaretçiler içindir. Çalan tokmağın sesine göre ev sahibi gelenin cinsiyetini anlar kapıyı açmaya ona göre birisi gider evdekiler gelene göre kendilerine çeki düzen verirler.

bulunur ve bunun hemen yanında okul öncesi ve ilköğretim seviyesinde eğitim veren bir muallimhane vardır. Ayrıca buralardaki bakkal, kasap, terzi, ayakkabıcı vs küçük esnafa ait dükkân ve işyerleri, mahallenin günlük ihtiyaçlarına cevap verir.¹⁰

⁸ Osmanlı'da Mahalle konusunda ayrıca bakınız;

—Aişe Aslı Sancar, Osmanlı Toplumunda Kadın ve Aile -1994 Dünya Aile yılı Münasebetiyle, Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı, İstanbul, 2. baskı, Nisan 1999

—Mümtaz AYDIN (Dr.), Osmanlı'da Mahalle, Sızıntı Dergisi, Haziran 2003 Yıl:25 Sayı:293

—Muharrem ES (Yard Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi), Osmanlı'da Mahalli İdareler, yerel Siyaset Dergisi, S:29–38

⁹ Osmanlı Toplumunda Aile, a.g.e. S:42

¹⁰ Mümtaz AYDIN (Dr.), Osmanlı'da Mahalle, Sızıntı Dergisi, Haziran 2003 Yıl: 25 Sayı: 293

19. yüzyılın ilk yarısına kadar, mahalleleri yönetenler imamlardı. İmam, padişah beratı ile tayin edilmekte olup aynı zamanda mülki ve beledi bir amir olan kadının mahalle düzeyindeki temsilcilerindendi. (Gayrimüslim mahallelerinde bu görev, ruhani reis ve cemaatin kocabaşçısına aitti.) İmam; doğum, ölüm gibi nüfus kayıtlarını tutardı. Ancak bu görevin yerine getirildiğine nadiren şahit oluruz ve daha çok tanzimattan sonra görülür.¹¹

Bundan başka, bir kimsenin o mahalleye yerleşmesi için, mahalle sakinlerinden birinin ve imamın kefaleti şarttı. İmam böylece zincirleme olarak birbirine kefil olan mahalle halkının hepsinin kefilidir. İmam'ın en önemli görevi ise, mahalle sakinlerine isabet eden verginin tevzi ve tahsilini yürütmektir. Zamanla mahalle imamları bu son görevlerini kötüye kullanmışlar veya hakkıyla yerine getirmemişlerdir.¹²

İmam, asayişle ilgili olarak mahallede olup bitenden birinci derecede mesuldür. Burada cereyan eden öldürme, yaralama, hırsızlık gibi inzibatî olayların yanında, zina, fuhuş, taciz, sarkıntılık gibi gayr-i ahlâkîliği de takip edip güvenlik kuvvetlerine bildirir. Mahalleyle ilgili bütün işlerde devletle muhatap olur ve mahalleyi temsil eder. Şehrin idarecisi olan kadı, bağlı olduğu kurumun en üst düzey yetkilisi tarafından atanırken, imam bizzat padişah tarafından bir beratla tayin edilirdi. Bu da onun devlet ve halk nazarında ne derece büyük bir öneme sahip olduğunu gösterir. Padişah tarafından gönderilen emir ve fermanlar, imam tarafından

¹¹ Osmanlı Toplumunda Aile, a.g.e. S:43

¹² Osmanlı Toplumunda Aile, a.g.e. S:43

halka duyurulur ve takibi yapılır. Bu şekilde imam; devlete karşı haklar ve ödevler konusunda mahalleliyi temsil ederken, mahallede de padişahı temsil ederdi.¹³

Osmanlı Mahallesi, hem asayiş bakımından, hem de sosyal hayat açısından kolektif bir anlayışa dayanır. Mahalleli, müteselsil (zincirleme) olarak birbirine kefilidir. Burada meydana gelen öldürme, yaralama gibi olaylarda, olayın faili bulunmadığı takdirde, bütün mahalleli mesul tutulur ve mağdur tarafa ödenmesi gereken diyet (kan parası) sakinlere paylaşılır. Hatta Yavuz Sultan Selim zamanında çıkan kanunnameye göre, meydana gelen hırsızlık olaylarından ve zararın ödettilmesinden mahalle halkı mesuldür. Mahallede bir asayişsizlik olmaması için herkesin dikkat ve gayret göstermesi temin edilerek otokontrol sağlanmıştır. Böylelikle faili meçhul olaylarda halkın suçluyu saklamasının ve suçu örtbas etmesinin önüne geçilmiştir.¹⁴

İmam ve mahalleli, suçlu veya zanlılara bizzat ceza verme yetkisine sahip değildi, sadece onları adalete teslim edebilir veya mahalleden dışlamak suretiyle cezalandırabilirdi.¹⁵

II. Mahmut döneminde idari yapılamada değişikliğe gidildi. Kadının görevi azaltıldı. Yeniçeri ocağının kalkmasıyla yeni bir sistem oluşturuldu. Her mahalleye evvel ve sari olmak üzere iki de muhtar tayin edildi.¹⁶

Osmanlı Mahallesi aile ile organik bir bağ içindeydi. Doğum evlenme, ölüm mahalleyi ortaklaşa ilgilendiren ve dayanışmaya sevk eden olaylardır. Ferdin doğumunda, evliliğinde, ölümünde, şahidi mahalle halkıdır ve hayatın bu üç safhası o sayede meşrulaşır. Çocuk mahalleli tarafından kutsanır, “Al” denen cinin lohusayı basmasına karşı (muhtemelen loğusa humması denen hastalığın arazi) sadece hane halkı değil, mahalleli dualar eder, tüsüler yakar, adaklar adar. Gene de loğusa evini bütün mahalle kadın, çoluk çocuk doldurur doldurur, boşaltır. Loğusa hamamı bir mahalle ritüeli, bir ortak cemaat gösterisidir. Çocuk bütün mahalleli arasında büyür. Akdeniz dünyasında kentsel-kırsal alanda anonim hitap biçimleri “amca” ve “teyze”; “abla” ve “ağabey” dir. Mahalle halkıyla çocuk arasında bu dört yakınlaştırıcı hitapla ilişki kurulur. Mahalle mektebi, bir Hıristiyan mahallede kilisenin okuludur (mamafih Doğu’da kilise, Batıdaki kadar güçlü ve yaygın kültürel faaliyetleri yürüten bir müessese olamamıştır) veya sinagogdaki (havra) beyt-midrâş veya hederdir. Mahalleli çocukların zekâsını, çalışkanlığını, öğretmeninin gayretini izler.¹⁷

¹³ Mümtaz AYDIN (Dr.), Osmanlı'da Mahalle, Sızıntı Dergisi, Haziran 2003 Yıl:25 Sayı:293

¹⁴ Mümtaz AYDIN (Dr.), Osmanlı'da Mahalle, Sızıntı Dergisi, Haziran 2003 Yıl:25 Sayı:293

¹⁵ Mümtaz AYDIN (Dr.), Osmanlı'da Mahalle, Sızıntı Dergisi, Haziran 2003 Yıl:25 Sayı:293

¹⁶ Osmanlı Toplumunda Aile, a.g.e. S:43-44

¹⁷ Osmanlı Toplumunda Aile, a.g.e. S:50

Okulun kalfası, okuma yazmayı söken çocuğun (okumayı söktüğünü göstermek için) cüz kesesini boynuna tersine asar, elinden tutarak çarşıdan geçirir ve evine götürür. Küçük okumuş “Maşallah, Allah zihin açıklığı versin” duaları arasında çarşıdan geçer. Esnaf bir maşrapa su döker, ardından “küçük efendi sular seller gibi okumuş” diyerekten... Okulda ne oluyor herkes bilir; evlerde ne oluyor herkes bilir. Düğün dernek bütün mahallenindir, el emeği göz nuru çeyiz hazırlanmasına, düğün hizmetlerine de herkes katılır. Bu mahallede doğum kaydı yoktur, evlilik cemaatin tasdik ettiği fiili bir beraberliktir. İmam nikâhı bir ritüeldir, duadır. Şer’iyye sicillerinde kadının talebi ile boşanma davaları vardır. Genelde evlilik kaydı ve nikâh akdine rastlanmaz. Ahalinin şahitliği ve kabulü yeterlidir. Nüfus kayıtlarının tutulduğu 19. asırda evlilik de, sadece meşruyeti olan değil, aynı zamanda kanuni bir muamele, kanuni kaideleri olan bir birliktelik haline geldi. Tebaa “uyruklu” sorunu evlilikte kaale alınır oldu. Kural Osmanlının yabancı tebaaya kız vermemesidir. Yahudi kızı yabancı tebaalı Yahudi ile evlenemezdi. (Toskanalı Yahudi erkeklerle evliliğin memnu olması gibi). Osmanlı Müslüman kızı, İranlı kocaya varamazdı. Şii-Sünni ayırımından değil, yabancı uyruklu olmaktan dolayı, bu mümkün değildi...¹⁸

Bir mahallede akrabalık önemlidir. Hemşehrilik -bugünde olduğu gibi- önemlidir, aynı bölgenin insanları aynı semtte otururlardı.¹⁹

Mahalledeki bu resmi dayanışmanın yanında, ayrıca mahallenin zenginleri, mahallelerdeki fakirleri görüp gözetirlerdi. Zekât, sadaka, fitre gibi yardımlar yapılırken, mahalleli tercih edilirdi. Mahalledeki komşuluk ilişkilerinin ne derecede olduğu, şu atasözünden de anlaşılmaktadır: “İyi bir komşuya sahip olmak, bir eve sahip olmaktan önemlidir. Çünkü komşu komşunun külüne muhtaçtır.” Mahalledeki maddî ve manevî yardımlaşmanın temelinde; “Komşusu açken tok yatan bizden değildir.” şuru yatmaktadır.

Osmanlı şehirlerinin bazılarında, Müslüman olmayan nüfus bir mahallede toplandığı gibi, Müslüman mahallelere de dağılmıştır. Müslüman ve gayr-i Müslimler arasında, bugün bile övgüyle anılan bir hoşgörü ve komşuluk münasebeti mevcuttu. Müslüman nüfus hakim unsur olmasına rağmen, komşularına karşı hoşgörülü davranmış; din, örf, âdet, kılık ve kıyafet gibi temel hak ve özgürlüklerine karşı toleranslı olmuştur. Buna karşılık Yahudi ve Hıristiyanlar da, Ramazan’da Müslümanların inançlarına saygı göstermiş, açıktan bir şey yiyip içmemişlerdir. Aynı mahallede hem mescit, hem kilise, hem de havra olabilmıştır.²⁰

¹⁸ Osmanlı Toplumunda Aile, a.g.e. S:50–51

¹⁹ Osmanlı Toplumunda Aile, a.g.e. S:51

²⁰ Mümtaz AYDIN (Dr.), Osmanlı'da Mahalle, Sızıntı Dergisi, Haziran 2003 Yılı: 25 Sayı: 293

Anlatmaya değer diğer bir nokta da Ramazan ayı müstesna, güneş battıktan sonra sokaklarda dolaşmanın yasak olmasıdır. Thevenot bu durumu şöyle anlatır:

“Bütün gece sokakları dolaşmaya memur olan subaşı, rastladığı adamı kadıya götürür. Kadı adamın kimliğini tesbit ettikten sonra ertesi sabah muhakeme etmek üzere hapse gönderir. Muhakeme esnasında geceleyin sokakta bulunmasını makul ve mazur sebeplerle dayandırmadığı takdirde değnek cezasına, tazminata mahkûm edilir. Netice de hiçbir cezaya maruz kalmadan kurtulabilse de böyle bir duruma düşmek utanırdı.”²²

Osmanlı Mahallesinde Sosyal Dayanışma Örneği: Avarız Vakıfları

Osmanlı'da uzun yıllar mahallenin sosyal dayanışma sandığı olarak hizmet veren "**Avâriz Vakıfları**", XIX. yüzyılın sonlarına doğru yapı değişikliğine uğramış, sonra da tarih sahnesinden kalkmıştır. Bu vakıflar Osmanlı toplumunu ayakta tutan manevî dinamiklerdendir.

Osmanlı'da mahalle fertleri arasındaki dayanışmanın sosyal bir müessese hâline gelmesinde, mahalle camisinin rolü büyüktü.

İmamlar, Avâriz Vakıfları'nın da başkanı idi.

Osmanlı döneminde kurulan vakıflardan biri de; geliri köy veya mahalle sakinlerinin ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere tesis edilmiş avâriz vakıfları idi. Hastalık dolayısıyla, güç ve kazançtan âciz kalanların, giydirilip, yedirilip, içirilmesine, tedavilerinin sağlanmasına, sermaye bulamayanlara para verilmesine, fakirlerden ölenlerin kefenlenmesine, borcunu ödeyemeyenlerin borçlarının ödenmesine, fakir kızların çeyizlerine, köy ve mahallelerin, yol, kaldırım, kuyu, su yolu gibi yerlerinin tamirlerine sarf olunmak üzere tesis olunan vakıflar bu kabildendir. Bu gibi vakıflar, bir hayır sahibi tarafından tesis olunduğu gibi, zenginlerden veya esnaftan para toplanarak da kurulurdu. Avâriz vakıflarının gelirlerinden mahalledeki ihtiyaç sahibi gayri Müslimler de faydalanırdı.²¹

2. Ailenin Dini Aidiyet Ortamı Olarak Millet Sistemi

Bir bölgenin Dârü'l İslam'a katılmasından sonra buradaki kitap ehlinin (ehl-i zimmet) bir ahidname, hukuk ve himaye bahşedici bir ahid ile İslam devletinin idaresi altına girmesinden doğan bir teşkilat bir hukuki varlıktır.²³

Millet teşkilatı etnik (kavmi) ve lisan aidiyetine değil, din ve mezheb aidiyeti esasına dayanır. Ermenilerin hepsi Ermeni milleti olarak değil; Gregoryen, Katolik ve 19. yüzyılda da Protestan Ermeniler olarak üç millet halinde teşkilatlanmıştır.²⁴

²¹ Saim ARI (Dr.), Osmanlı Mahallesinde Sosyal Dayanışma Örneği: Avarız Vakıfları

²² Aişe Aslı Sancar, Osmanlı Toplumunda Kadın ve Aile, S:61

²³ Osmanlı Toplumunda Aile, S:30

²⁴ Osmanlı Toplumunda Aile, S:32

İstanbul, İzmir ve Selanik'te eskiden beri tüccar, zanaatçı İtalyanlar vardı; bunlar Osmanlı devrinde Sayda, Trablusşam, Haleb gibi şehirlere de yerleştiler. Roma-Katolik kilisesine tabi, bizim ve Avrupalıların "Levanten" dediği bu guruplar, Latin milleti olarak idari tasnife tabi tutulmuştur. Bunlar millet statüsünde değildi. Ruhani reisleri yabancı tebaalı olduğu için, cemaat reisi olamazlardı. Onun yerine bir vekilleri vardı ve Babîâli ile topluluğun ilişkilerini bu vekil yürütürdü.²⁵

Musevi milleti Osmanlı topraklarında en dağınık yaşayan ve en çok dil konuşan cemaatti. Musevilerle Hıristiyanlar, özellikle Helen Rum-Ortodokslar arasında münaferet malumdur. Her Pesah (Fısıh) bayramında Rumlar Yahudilerin aleyhinde, çocuk kaçırıp katlettikleri "**kan cürmü**" suçlamasıyla devlet ve mahkemeye müracaat ettiklerinden; Babîâli bu gibi "**abes davanın**" dinlenmemesini fermanlarla tenbih etmiştir.²⁶

Bir fert doğumuyla birlikte bu cemaatin içerisinde. Cemaat hayatının krallarına, kendi dini cemaatinin ruhbanının telkinlerini takibe ve uymaya mecburdur. Cemaat dışı evlilik hoş görülmez ve 19. asra kadar da nadir olmuştur. Bir Rum ile Ermeni'nin evliliği dahi cemaatler arası gerilime neden olurdu.²⁷

3. Ailenin Hukuki Temeli²⁸

3.1. Evlenme

Birçok geleneksel toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da ayrı dinden gruplar arasında evlenme pek azdı.

Başlık parası veya diğer ismiyle "namzedlik akçesi" damat adayının kız tarafına ödediği paraya verilen isimdir. Bu uygulama İslam'dan öncede var idi. Osmanlı'da da devam etti. Mehr ise İslam hukukunda kadına ödenen veya ödenecek olan paradır. Mehrin nikâh sırasında zikredilmesi gerekmektedir. Araştırmacılar şer'iyeye sicillerinde mehr ve ağırlıkların kaydedildiğini bildirmektedirler. İslami mehr hükümlerinin toplumun bütün tabakalarında uygulanmadığı görülüyor. Her şeyden önce Osmanlı kadısı standart bir hukuku ısrarla uygulamaktan çok, mahalli örf ve adetlere uymayı tercih etmiş görünmektedir.²⁹

²⁵ Osmanlı Toplumunda Aile, S:33-34

²⁶ Osmanlı Toplumunda Aile, S:34-35

²⁷ Osmanlı Toplumunda Aile, S:39

²⁸ Osmanlı'da Aile hukuku hakkında ayrıca bakınız: Mümtaz AYDIN (Dr.), Osmanlı'da Kadınların Hukuki Şahsiyeti, Sızıntı Dergisi, Kasım 2009, Yıl:31, Sayı:370

²⁹ Osmanlı Toplumunda Aile, S:99

3.2. Ailede ölüm

Osmanlı toplumunda ölüm aile mensuplarını, akrabayı ve de her şeyden önce mahalle halkını ilgilendiren bir olaydı. Osmanlı devletinde ölüm vakası bugünkü gibi doktorun ölüm raporu vermesi ile tasdik edilmezdi. Ölümün ve defini olağan olduğuna cemaat şahitlik eder ve cenazeyi kaldırmakla bunu tasdik ederdi.³⁰ Cenazeyi mahalleli kaldırır, komşular cenaze evine üç gün yemek taşır.³¹

3.3. Ailede miras

Osmanlı Devletinde münhasıran miras kaydedilen deftere “**tereke defterleri**”, yönetici sınıfların miras taksiminin kaydedildiği deftere ise “**kassam-ı askeri defterleri**” denir.

4. Ailenin Günlük Yaşamı

4.1. Ailede çocuk

Osmanlı kentlerinde ortalama çocuk sayısı 2.32'dir. Kentte bu sayı daha düşük, kırsalda daha fazladır.³² Gayri Müslimler arasında çocuk sayısı daha fazladır.³³

Osmanlı ailesinde çocuk, babanın hukuki denetim ve velayeti altındadır. Mamafih çocuğun eğitimi aile içinde anne ve büyükanneye aittir.³⁴

Klasik toplumda çocuk üzerinde **ailenin**, **akrabaların** ve **mahalle** ile **cemaatin** kontrolü vardır. Bu bir içtimai destek mekanizmasıdır, bir dayanışmadır. Başarıya göre sevgi tezahürü veya usulsüz davranış üzerine kınama, iyiyi ödüllendirme ve övme veya kötüyü yerme ve men etme fiili birlikte yürür. Doğan çocuğu aile kadar herkes kutlar, edepsizlik eden çocuğu herkes kınar; cemaate uymayanın aile üyeleri kadar, herkes kulağını çeker. Çünkü toplumda aile ve cemaatin ağırlığını üstünde hisseden çocuk, bugünkü toplumda başka bir atmosferin ve dünyanın üyesidir. Bu değişimde Avrupa eğitimi ve Avrupai cemiyetin etkileri çok konuşulduğuna göre, bu boyuta bir göz atmalıdır.³⁵

³⁰ Osmanlı Toplumunda Aile, S:115

³¹ Osmanlı Toplumunda Aile, S:50–51

³² Osmanlı Toplumunda Aile, S:133–135

³³ Osmanlı Toplumunda Aile, S:133–135

³⁴ Osmanlı Toplumunda Aile, S:135

³⁵ Osmanlı Toplumunda Aile, S:137

Asıl pedagojik değişimin 19. yy da ortaya çıkışı gözlemlenmekle beraber, bütün geleneksel toplumlarda olduğu gibi çocuğa verilecek ilk eğitim dinidir. Ayrıca onun toplumsal kültüre uyumunu sağlayacak iki davranış, itaat ve edebî öğretimi önemlidir. Her dini topluluk bu eğitimi kendi sağlardı. 19. ve 20. yy modern veya modernleşen devleti, eğitimi düzenlemeyi; model yurttaşı yaratmak ve tebaayı denetleyip sevk etmek için gerekli görmüştür. Nitekim Osmanlı'nın bu ilk tahsil kurumları bizim edebiyatımızda Ahmed Rasim ve Hüseyin Rahmi'den başlayarak birçok yazarın kaleminde işlenmiş, bilhassa falakanın dehşeti vurgulanmıştır. Oysa (1578) yılında ülkemize gelen Protestan Papazı Salomon Schweigger bizim okullardaki cezalandırma yönetimini pek hafif ve insani bulmakta; bu okullar için **“şefkatli hoca ve uyumlu gençlik”** tasvirini kullanarak kendi sistemini eleştirmektedir.³⁷

4.2. İlk Mekteb-Çocuğun Aileden Kopuşu

19. yy'a kadar her cemaat, daha çok dini eğitim çerçevesinde okullarını kurmuştur. Müslüman çocuk, mahalledeki hocanın öğrettiği sıbyan mektebine; Musevi çocuk, sinagogun yanındaki “heder” denen küçük okula; Hıristiyanlar papazların

Osmanlıda Okula Başlama Töreni Olurdu

Osmanlı döneminde çocukların okula başlaması büyük törenlerle olur, bütün mahalle eğlenerek coşku içinde çocuklarını okula

gönderirdi Osmanlı döneminde çocuklar, dört ile altı yaş arasında okula başlardı. İlkokul eğitimi veren okullara **sıbyan mektebi, mahalle mektebi** veya **taş mektep** denirdi. Çoğu taştan camilere bitişik inşa edilen mektepler, büyük bir odadan ibaret olurdu. Mekteplerin caminin yakınında olması çocukların dini eğitim almaları içindi.

Törene Bed-i Besmele denirdi

Çocukların okula başlaması gelenek haline gelmiş törenlerle olurdu. Çocuğu okula başlayacak bir aile ziyafetler düzenler, mektebin hocasına hediyeler verilirdi. Okuldaki diğer öğrencilere de şeker, simit vs. dağıtılırdı.

Yeni elbiseler giydirilen çocuğun boynuna işlemeli bir Kur'an cüz kesesi asılırdı. Fesin giyildiği dönemde çocuğun başındaki püskül mavi olur ve fese bir nazarlık takılırdı. Evden hazırlıklar bittikten sonra Eyüp Sultan ve Fatih türbeleri ziyaret edilirdi.

Aile türbe ziyaretinden döndükten sonra mektebin diğer çocukları okula başlayacak arkadaşlarını evinden alarak ilahi ve âminlerle götürmek için eve gelirlerdi. Çocukların okula törenle başlamalarına **“âmin alayı”** veya **“bed-i besmele”** denirdi.

Mektebe başlayacak çocuk evin önünde kendisini bekleyen süslenmiş ata bindikten sonra tören başlardı. İlahicilerin dualarını amincilerin "Amin, amin" sözleri takip ederdi.

Törende çocuğun akrabaları ve davetliler de bulunurdu. Çocukların anneleri ve mahallenin kadınları da okula başlayan çocuğa eşlik ederlerdi. Ayrıca töreni seyretmek isteyenler yol boyunca dizilirlerdi.³⁶

³⁶ Kaynak belirt

³⁷ Osmanlı Toplumunda Aile, S:137–138

eğitimine bırakılıyor. Ne var ki Hıristiyan ilköğretim kurumlarının diğer iki dine göre daha örgütlü ve çağdaş eğitime yakın oldukları yerli yabancı kayıt ve seyahatnamelerden de anlaşılıyordu.³⁸

1869 “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi”, “her mahalle ve köy de en az bir mekteb; Müslüman ve Hıristiyan karışık yerlerde her toplum için ayrı bir Mekteb açılmasını” emrediyordu. Hıristiyan sıbyan mekteplerinde kendi dinleri öğreniliyor, Osmanlı tarihi de kendi dillerinde okutulacaktır. Sıbyan okullarında öğrenci sayısı hakkında Maarif Nazırı Subhi Bey'in 1867'de Britanya sefiri Elliot'a yazdığı bir yazıdaki bilgi bulmaktayız. Subhi beyin verdiği bilgilere göre ülkede toplam 11.008 sıbyan mektebi bulunmakta ve bu okullarda, 242.000 erkek ve 126.454 kız çocuğu okumaktadır.³⁹

Evliya Çelebi'ye göre İstanbul'da 1935 sıbyan mektebi vardı. Yine bazı kayıtlara göre o dönemde Amasya'da 200, Erzurum'da 110 sıbyan mektebi bulunduğu bildirilmektedir. Çocukların eğitime çok büyük ehemmiyet veren Fatih Sultan Mehmed, sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapacak olanlara bazı dersleri okumalarını mecburi tutmuştu. Medresede, edebiyat, mantık, geometri, astronomi ve kelim okumayanların sıbyan mekteplerinde ders vermeleri yasaklanmıştı.⁴⁰

1925'te “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” çıkarıldığında, sadece İstanbul'daki okul durumu şuydu: Türkiye Devletinin 243 ilkokulu ve 9 anaokulu vardı. 7 ABD, 5 İngiliz, 30 Fransız, 1 alman, 2 Avusturya, 9 İtalyan okulu vardı. Yahudilerin 13 okulu (ve çok sayıda heder), Rumların 60 ilkokulu ve Ermenilerin 39 ilkokulu vardı.⁴¹

Çocuk korunacak biriydi. Çocuğun babası olmasa, büyük ebeveyni, onlar da olmasa amcaları geçimini teminle mükellefti. Bu konuda bütün Osmanlılar hemfikir, ama herkesin iktidarı yoktu.⁴²

Devletin aileye yardım ettiği sayısız kayıtlardan anlaşılmaktadır. Dul çocuklu kadına ve ikiz ya da üçüz doğuran aciz kadın ve aileye, dini ne olursa olsun maaş bağlanmakta ve özellikle, kimsesiz ve terk edilen çocuklar birinin yanına verilerek, cüzi maaş bağlanmaktadır.⁴³

³⁸ Osmanlı Toplumunda Aile, S:151

³⁹ Osmanlı Toplumunda Aile, S:152

⁴⁰ T. Çivrilili, Osmanlıda Anaokulları, Sızıntı, Ağustos 1987 Sayı:103

⁴¹ Osmanlı Toplumunda Aile, S:153

⁴² Osmanlı Toplumunda Aile, S:154

⁴³ Osmanlı Toplumunda Aile, S:154–155

4.3. Toplumsal alanda kadın ve erkek veya karı ve koca

Osmanlı toplumunda erkek ve kadınlar ayrı ortamlarda bulunurlardı. Kadın ve erkekler ayrı ayrı eğlenirlerdi. Esnafın peştamal kuşanma dolayısıyla eğlence günleri vardı; orta oyunu oynanır, Karagöz seyredilir (bu çocukların seyrettikleri cinsten değil, müstehcen diyaloglu veya siyasi eleştirilidir.) fasıllar geçilir, taklitler yapılırdı.⁴⁴

Kadınlar kendi aralarında eğleniyorlardı. Oyun kolları vardı; parası olan zengin insanlara köçekler, çengiler (dansözler, dansörler) getiriliyordu.⁴⁵

Bizde Germen toplumlarındaki gibi kadınla erkeğin beraber yaşaması söz konusu değildir. Bu durum aşağı yukarı Akdeniz coğrafi kültürel kuşağını kapsıyor. Mesela Floransa da 13–15 yüzyıllarda genç kızların sadece Pazar günleri, mürebbiyeleri yanında olarak Pazar ayını için kiliseye gidip gelebildiği bunun dışında evlerinde kapalı kaldıklarını görüyoruz. Doğulu Müslüman'la, tarihinde, Doğulu Katolik toplumun insanı arasında hiç fark yoktur.⁴⁶

4.4. Ailenin tüketimi

Osmanlı İmparatorluğu'nun tebaası, yaşam düzeyi ve kültürü açısından birbirine çok benzerdi. Bu benzerlikte muhtelif din ve dile tabi olmak çok şey ifade etmez. Bazı ahvalde ev mimarisi ve adetler coğrafyanın sınırlamalarına da tabi değildir. **Evler coğrafya ve mimari açısından eski bir medeniyetin, Akdeniz tarzının özgün ürünleridir.** Ahşap veya kargir; evlerin mimari üslubu farklı olsa da işlevleri ve mekânın kullanımı aynıdır. Harem selamlık ayrımı her din ve her bölge için geçerlidir. Fenerli *beyzade* (kiryeye), Ermeni *amira* ile Türk *efendinin* konağındaki bölümler ve kullanımı benzerdir. Halk tipi ince duvarlı ahşap evlerde karı-koca alçak sesle konuşur, aksi halde mahalleli muhavereye ortak olacaktır. 16. asırda gelen Suebyalı Schweigger Türk evlerini değersiz bulur; hatta üst sınıf evleri için daha olumsuz kanaat serdedir. **“Çamur yığını, aslında böyle nesneyi harbde yenilip bırakıp kaçsa çok hayıflanmaz”** der. Evlerin kalitesiz olduğunu ve pahalıya mal olduğunu söyler. 18. yüzyılda yeni mimari ve bahçe düzenlemesinde Fransa ve Barok Avusturya ve İran bahçeleri, İran resmi de etkili olmuştur.⁴⁷ Osmanlı'da Tanzimat'a kadar diğer ülkelerde olduğu gibi gösterişli konaklar yapılmamıştır. Mümkün olduğunca ithal malzemeler kullanılmamıştır. İstanbul'da Mısır'ın zenginlikleriyle yapılan Hidiv konakları ise istisnadır.⁴⁸

⁴⁴ Osmanlı Toplumunda Aile, S:158

⁴⁵ Osmanlı Toplumunda Aile, S:158

⁴⁶ Osmanlı Toplumunda Aile, S:159

⁴⁷ Osmanlı Toplumunda Aile, S:

⁴⁸ Osmanlı Toplumunda Aile, S:170–171

19. yüzyılda Tanzimat'ın en çarpıcı değişikliği konak içinde mobilya ve döşeme oldu. Klasik devirde üst sınıfların miras taksiminin yapıldığı tereke defterlerinde sayılan eşya bir fikir veriyor; ancak bunun her zaman tam bir döküm olduğu şüphelidir. Bir ailenin oturduğu ev mali vaziyetine göre düzenlenir. Coğrafyaya göre mimari fark eder. Genelde evlerde akarsu bulunmazdı, hele İstanbul gibi yerlerde bir eve bir masura veya bazen bir konağa ve tabii hamama ve çeşmeye bir lüle (dört masuraya eşit ölçü) su tahsisi, (hatta bir masura ölçüsünde su tahsisi) için padişah iradesi gerekiyordu. 19. asırda dahi, Terkos şirketi kurulana kadar bu gibi işlemlere sıkça rastlanır. Bu ölçüler tapu kaydına işlenirdi. Dolayısıyla her evde hamam bulunmadığından mahalle hamamına çıkılırdı; hamam Türk hayatında özgün bir yeri olan alandı.⁴⁹

Osmanlı hayatında tüketim kısıtlıydı; örneğin ayna lüks eşyadan sayılırdı ve ünlü bilgin ve gezgin Andreas David Mordtmann 1850'lerde Ankara'ya geldiğinde ve zengin bir konakta kaldığında, kaç zamandan beri nihayet bakabileceği bir boy aynası bulduğunu söylüyor.⁵⁰

Birçok şehir halkı yazı bağ evinde geçiriyordu; bu sayfiye evi de bir üretim yeridir. Yazın tümünü bağda geçirmek nimeti, daha çok çocuklar ve kadın içindi.⁵¹

4.5. Ailenin hizmetlileri

Çok fakir olmadıkça orta sınıf halkın dahi evinde yardımcıları vardı. Kölelik Osmanlı Devletinde bir üretim gücü değildi. Köle saray ve konak hizmetlisi olarak kullanılırdı. Köle ile efendi arasında hane halkından olmak gibi bir bağ vardı. Aralık 1846'da Abdülmecid'in fermanıyla kölelik ve köle ticareti resmen yasaklandı. Ancak bu fermanın bazen ihlal edildiği anlaşılıyor.⁵²

4.6. Ailenin sağlığı

Üfürükçülük ve batıl inanç, her toplum gibi Türk toplumunda da vardır; ancak Osmanlı Türkiye si için bunun modernist pozitivist yazarlar tarafından abartılmış bir kültürel kurum haline dönüştürüldüğünü belirtmek gerekir. Özellikle İstanbul kadınları yıl boyu Müslüman evliya türbeleri yanında, Hz Meryem yortusunu dahi katılırlardı ve her yerde Hristiyan evliya mezarı veya şifalı suyu olan kilise ayazmaları ziyaret eder, adak adarlardı (el'an da adıyorlar). Bunlarla birlikte modern tıp ve hekim de birçok şehir de 19. asırdan beri vardı. Mordtmann

⁴⁹ Osmanlı Toplumunda Aile, S:167-169

⁵⁰ Osmanlı Toplumunda Aile, S:169

⁵¹ Osmanlı Toplumunda Aile, S:170

⁵² Osmanlı Toplumunda Aile, S:172

1850'de Amasya'da Bertoletti adlı bir ecnebi hekimden bahsediyor. Devlet salnamelerinde yer aldığı gibi, ilk temel tıbbi müdahalede bulunan **nöbetçi eczaneler** büyük merkezlerde vardı ve Dr. Nuran Yıldırım'ın kaleme aldığı gibi, klasik dönemin “**tabib dükkânları**” 19. yy da modern muayenehanelere dönüşmeye başlamıştı. Ancak ülkede kadın-erkek çoğunlukla geleneksel tıbbı mahkûmdu. Kadınların muayenesi ve bilhassa doğum için sadece ebe kadınlar değil, aşıcı kadın (bunlar çiçek hastalığına karşı 19. asırda aşı yaparmış) ve özellikle diplomasız çalışan ve geleneksel tedavi uygulayan kadınlar vardı ve bunların birkaç sınıfa ayrıldığını Abdülaziz Bey söylüyor. Nil Sarı bunların içinde “**kehhal**” denen göz hastalığı uzmanları dahi olduğunu söylüyor. Kırık çıkıkçılar geleneksel olarak bu tip kadınlardı. Bu gibilere tabib kadında denirdi ve Osmanlı aile hayatında aile fertleriyle önemli bağı olan toplum tipleriydi.

4.7. Türk ailesi beslenme tipleri

Türk mutfağı, Türk aile yaşamının ve kültürünün en önemli kurumudur. Bu döneme ait yemek, sebze ve meyve çeşitlerini seyyahların anılarından ve gıdaların fiyatlarının tesbit edildiği (narh) ve kaydedildiği mahkeme sicillerinde bulabiliriz.⁵³

Kentler, bostan ve meyva bahçeleriyle iç içeydi. Anadolu kentlerinde ekmekler evde pişirilirdi, ama fırınlarda vardı. Evlerde turşu, erişte kavurma, reçel gibi gıda maddeleri evde hazırlanırdı.⁵⁴

Şeker lüks bir maddeydi ve Türkiye'de büyük ölçüde 19. yüzyılda kullanılmaya başlamıştır. İthal malı kelle şeker Avusturya ve Rusya'dan gelirdi. Pahalı şekeri ülkenin büyük kısmı pek kullanmazdı. Geleneksel tatlıların çoğu, şekerden başka şeyle; balla ve pekmezle tatlandırılırdı. Şekersiz kahve ve çay bir alışkanlıktı.⁵⁵

4.8. 19. yüzyıl aile yapısındaki dönüşüm

Tanzimat döneminin tek amacı vardı; idarede dönüşüm yapmaktı, toplum mühendisli yaparak toplumu, aileyi ve bireyi dönüştürme çabası yoktu. Ne var ki İttihatçılar ısrarla toplum mühendisliğine soyundular.⁵⁶

1839 Tanzimat fermanıyla başlayan süreçte, 1850 senesinde Fransız Ticaret Kanunu'nu kabul edildi (Kanunname-i Ticaret). Yeni kanuna göre faiz kabul ediliyor, ticari davalarda

⁵³ Osmanlı Toplumunda Aile, S:175–178

⁵⁴ Osmanlı Toplumunda Aile, S:178–179

⁵⁵ Osmanlı Toplumunda Aile, S:179

⁵⁶ Osmanlı Toplumunda Aile, S:185

haliyle din ve mezhep ayrımı ortadan kaldırılıyordu. 1868–1876 Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyesi, 1876 Kanun-ı Esasî'si ile devlet düzeni dönüşü olmayan bir biçimde modern laik gelişme sürecine girmiştir. 1829 senesinde **Teşkilat-ı Mehakim Kanunu** ile savcılık, 1875 senesinde avukatlık için ferman çıkarılmış ve tek hâkimli yapı darbe yemiştir. 1879'da noterlik yasası çıkarılmıştı. Mahkeme aynı zamanda noterlik görevini de yürütüyordu.⁵⁷

“Türk Ocakları'nın o tarihte feminist hareketlere kaynaklık etmiştir.”⁵⁸

II. Bölüm

5. Osmanlı'da Kılık Kıyafet

Osmanlı'da aileyi tanımak ve geçirdiği süreçleri/kırılmaları daha yakından görebilmek amacıyla bu bölümde aileyi oluşturan fertlerin giyim kuşamları ele alınacaktır.

5.1. Osmanlı Kadınlarında Örtü Ve Peçe

İbni Batuta Seyahatnamesinde 14. yy. da Türk kadınlarının yüzlerini örtmedikleri ve erkeklerden kaçmadıkları ifade edilmektedir. Ancak, o dönemdeki kadınların kılık-kıyafetleri konusunda sağlıklı bilgi sahibi olmak için; İbni Batuta gibi gezginlerin yaşantı biçimlerini, giyim kuşam tarzlarını naklettikleri kadınların büyük çoğunlukla seçkin çevrelere mensup, ayrıcalıklı davranabilen kimseler olduğu unutulmamalıdır.⁵⁹

Tarihçi Şikari, İstanbul'un fethinden önce Osmanlıların başkenti olan Bursa kentine Türkmen boylarının gelmesiyle birlikte, Bursa'da yaşamakta olan Osmanlı kadınlarının ilk kez olarak yüzlerini örtmeğe başladıklarını yazar:

“... Yüz örtmek sonradan adet oldu. Karamanoğlu Alaüddin'in Hamidoğlu İlyas diyarını katliam ettiğinde üç kabile Diyarı Osman'a firar etmişlerdi. O vakit bunları Murad Han görüp pek temiz ve uslu âdem olduklarından kendi şehrinde (Bursa'da) yerleştirmişti. İşte, bu kabile kadınları pek güzel olduklarından herkes bunları temaşa etmeğe başlayınca ulema tarafından bu kabilenin hatunlarının yüzleri siper edilmesi (yüzlerinin saklanması) emredildi. Fakat bu hal sonradan diğer kadın ve kızların da pek hoşuna geldiğinden herkes daha güzelce her tarafını örtmeğe başladı.”⁶⁰

⁵⁷ Osmanlı Toplumunda Aile, S:189–192

⁵⁸ Osmanlı Toplumunda Aile, S:206

⁵⁹ Cihan AKTAŞ, Kılık Kıyafet İktidar-1, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991 S:53

⁶⁰ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:53

Böylece peçe, özellikle de kadınların dışarıda çalışmak zorunda kalmadıkları şehirlerde yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Tanınmış kimselerin hanımları, tanınmış ailelere mensup hanımlar peçe kullanmağa rağbet gösterdiler. Köylü kadınlardan da zaman zaman peçe kullananlar oldu. 1436'da Osmanlı toprakların da esir olarak yaşamış Salamon Schâeigger, Türkiye hakkında yazdığı kitapta kentli ve köylü kadınların giyimlerini anlatırken buna işaret etmişti:

“Kadınları yüzükler kullanıyor ve adetleri olan süssüz ve israf yapılmamış elbiseler giyiyorlardı. Bir kadını açık giysiler ve başörtüsüz bir halde erkeklerin görmesini hiç iyi karşılamıyorlar. Kadınlar başlarında perdeli başlıklar taşıyorlar ve sokağa çıkmak istedikleri zaman örtülerini yüzlerine indiriyorlar. Bunu sadece şehirlerdeki kadınlar değil, köydeki kadınlarda yapıyorlardı. Yüksek mevki sahibi bir adamın karısı sokağa çıkarsa, yüzünü ince bir ipek örtü ile örtüyor. Hiçbir kadın erkeklerin toplu halde bulunduğu yere gitmiyor.⁶¹

Bu noktada İstanbul'un fethinden sonra kentli Osmanlı kadınlarının giyimleri konusunda şunları söyleyebiliriz: Saray, bu ilk dönemde Müslüman kadınların giyimlerinin Hıristiyan kadınlarinkine benzememesi konusunda hassastır. Öte yandan, İstanbul'un fethinden önce burada yaşamakta olan seçkin Bizanslı kadınların da yüzlerini koyu renk kumaştan bir peçeyle örttükleri söylenir. Peçe ile daha Bursa döneminde tanışmış olan Osmanlı kadınları, İstanbul'da Hıristiyan hemcinsleri gibi bu yüz örtüsünü kullanmaya devam edeceklerdir.⁶²

Batılı bir gezgine göre 1530'a doğru İstanbullu kadınlar başörtüsünün iç tarafına doğru buruna geçecek kadar yüzü kapatıyorlar ve sokağa çıkarken bunun üzerine bazen diz kapaklarına kadar inen ve kolları dirseklere kadar uzanan bir ferace geçiriyorlardı. Bu ferace de bazen uzun kollu oluyor, etekleri de topuklara kadar uzanıyordu. Belde bir kuşak, ayaklarda ise erkeklerinkine benzeyen ayakkabılar olurdu. 1555'e doğru kadınların başörtüleri, püskülleriyle birlikte arka bölümü bele inecek kadar uzamıştı. Başörtüsünün üzerinde de etrafı sert, yukarısı dar, aşağısı geniş bir peçe vardı. En üste giyilen feracenin ön tarafı bele kadar düğmeliydi.⁶³

16. yy. da unvanlarının yanına “halife” unvanını da ekleyen Osmanlı padişahları, Kur'an'da apaçık bir hüküm olan Müslüman kadınların örtünmeleri konusunda daha bir hassasiyet göstermeye başladılar. Böylece kadın sokak giyimlerinin saray fermanlarıyla belirlenmesi geleneği başlamış oldu. Bu geleneği etkileyen başka bir faktörde ekonomiydi. 16. yy.dan sonra Avrupa ile kurulan ve giderek gelişen ilişkiler, batıdan ince yünlü ve ipekli

⁶¹ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:54

⁶² Kılık Kıyafet İktidar-1, S:54-55

⁶³ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:55

dokumaların, dantel ve parfüm gibi lüks eşyanın, doğudan ise Hind kumaşları ile Rusya'dan gönderilen çeşitli kürklerin İstanbul pazarlarında hanımların alımına sunulmasını getirmişti. Bu çeşitlilik hanımlardan bazılarının dışarıdaki giyimlerine yansiyordu. Böylece, giyim-kuşam konusunda hanımlar arasında bir yarış başlamış gibiydi. Bu durumun padişahın gözüne çarpacak boyutlara varması üzerine; kadınların giyecekleri feracelerin, yaşmak ve pabuçların şekil ve renklerini tespit eden, sokağa rastgele çıkmalarını yasaklayan ferman ve hükümler çıkarılmaya başlandı. Bu kontrol ve sınırlama yalnızca Müslüman kadınlara yönelikti. İmparatorluk sınırları içindeki gayrimüslim kadınlar kendi örf adetlerine göre giyinmeyi sürdürüyorlardı.⁶⁴

Aslında imparatorluğun çeşitli yörelerindeki Müslüman kadınlar, kültürel ve yerel özellikler taşıyan; aynı zamanda Kur'an'ın istediği tesettürü de sağlayan farklı giyim tarzları sergiliyorlardı. Sarayın bu giyim tarzını değiştirme ya da aynılaştırma çabası söz konusu olmamıştı. Tesettürdeki bu biçimsel farklılıklar, coğrafi koşulların, yüzlerce yıllık kültürel mirasların, ekonomik yapının ve kişisel tercihlerin katkıda bulunduğu, aynı zamanda İslâmî ölçülerle de çelişmemesi gereken özellikler taşımaktaydı. Dağ köylerinde yaşayan bir kadının soğuk yüzünden üç dört kat ve yerlere kadar uzayan giyimi, çatkılı başı ve uzun başörtüsü tesettürü yeterince sağlıyordu. Kırsal kesim kadınının tesettürü de şalvarı, cepkeni; başörtüsü ve atkısıyla açık havada çalışarak geçirdiği hayatının pratiğiyle uygunluk gösteriyordu.⁶⁵

Kentleşme ise kadın giyimine kentin düzeniyle uyumlu, daha farklı etkenlerin belirlediği ölçüleri getiriyordu. Kent kadınları gezmek veya alışverişte bulunmak sokağa veya pazara çıkıyorlardı. Böylece giyimlerinde pratikliğe veya rahatlığa değil, kent imkânlarının sağladığı moda, zarafete ve gösterişe önem veriyorlardı. Küçük kentlerde az çok başkent kadınlarının giyim kuşamlarından izler görünüyordu. Başkentli kadınlar ise, saray fermanlarının yönetiminde, yine de giyimlerine kendi zevk ve eğilimlerin, alım güçlerini yansıtmaya gayret ederlerdi. Fermanların sık aralıklarla çıkarılışı, belirlenen giyim ölçülerine kadınların her zaman uymadıklarını gösterdiği gibi, yasaklamalarında o kadar katı biçimlerde uygulanmadığını düşündürmektedir.⁶⁶

Çıkarılan bu fermanlarla kadınların giyim kuşamlarının rengi, modeli, yakalarının büyüklüğü; kadınların sokakta birlikte yürüyebilecekleri umumi yerler belirlenirdi. Sözgelimi Sultan I. Ahmet döneminde (1604–1614) çıkarılan bir buyruk, kadınların, içinde erkeklerin

⁶⁴ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:55–56

⁶⁵ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:56

⁶⁶ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:56

bulunduğu bir kayığa binmeleri yasaklanıyordu. Başka bir ferman, belirlenen mağazalara eğlenti yerlerine gitmeyi suç kapsamına alıyordu. III Osman (1754–1757) kendisinin saraydan çıktığı haftanın üç gününde kadınların sokağa çıkıp dolaşmalarını yasaklamıştı. Zorunlu olarak sokağa çıkan kadınlar yüzlerini kalın ve siyah bir peçeteyle örtmeliydiler. Bu yasağa uymayacaklar için ağır para cezaları konulmuştu. III. Mustafa'nın tüm kadınlara, her ne şekilde olursa olsun sokağa çıkmayı yasakladığından söz edilmektedir.(1757–1773)⁶⁷

5.2. Lale Devrinde Ferace Yasağı

Lale devrinde (1718–1730) mimarı Damat İbrahim Paşa döneminde eğlence kültürü iyice yaygınlaştı. Bu dönemde tesettürün kazandığı gösterişçi ve ruhsuz şeklinin yayılması olmuştur.⁶⁸

Bazı köşklerde (Çırağan Sarayı, Sadabad ve Neşetabad köşklarinin bahçeleri) kadınlarında katılmasıyla sürüp giden bu eğlencelerin yaygınlık kazanmasıyla İslami duyarlılık sahibi kesimler tepkilerini ortaya koydular. İdare özellikle dar feraceleri yasakladı. Ve kadınların daha bol dış giysiler giymeleri istendi. Gösteriş konusu olan uzun yakaları yemenleniler geniş kurdeleler hakkında yasaklamalar getirildi.⁶⁹

III. Ahmed'in kızı ile evli olan damat İbrahim Paşa, eğlenceye ve süse düşkün bir devlet adamıydı. Şık giyinen ve pahalı mücevherler takan Damat İbrahim Paşa, meşhur Lale Devri'nin de mimarıydı. (1757–1730)⁷⁰

Damat İbrahim Paşa, Avusturya elçisinin bahçesinde gördüğü lalelerin güzelliğine kapılmıştı. Kendi bahçesine de bu lalelerden ektirdi tanıdıklarını lale ekimine teşvik etti. Lale ekimi için özel bahçeler düzenletti. Giderek lale tutkusu bütün kent eşrafını sardı. Bu çiçeğin asıl vatanı olan Hollanda'dan lale soğanları getirilmesi için su gibi para harcadı. Lale alım satımı, mücevher alım satımı gibi karlı bir işe dönüştü. Bir ara İran'ın tanınmış lale-i Duheri'nin soğanına bin altın kadar değer biçilmişti. Yeni yetişen lale türlerini gözden geçirmek ve parasal değerlerini tespit etmek amacıyla hükümet bir çiçek danışma kurulu bile oluşturmuştu. 1796'da İstanbul'da bulunan lale türlerinin sayısı 839'a ulaşmıştı. Patrona Halil ayaklanması ile son bulan bu dönemi ve damat İbrahim Paşa'nın kişiliğini açıklamak isteyen kimileri, "O cemiyeti garplılaştırmak istiyordu; fakat bir kara taassupla karşı karşıya olduğu için, bunu zevk ve sefahat maskesi altında saklamak istedi." derler. Gerçekte ise lale devri,

⁶⁷ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:56-57

⁶⁸ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:58

⁶⁹ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:58-59

⁷⁰ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:57

imparatorluğun yapısında başlayan sarsılmaları zevk ve sefahat maskesiyle örtmeye çalışan, devlet düzeyinde görüntüsel batılaşma tedbirinin yoğunluk kazandığı belli başlı dönemdir.⁷¹

Bu köşklerin mimarileri, şark ve garp mimari tarzlarının karışımıyla Lale Devri'nin sosyal yapısını simgelemektedir. Kadınlar kapalı arabaların içinde bu köşklere gelirlerdi ve büyük ilgi görürlerdi. Bizzat İbrahim Paşa'nın Sadabad eğlenceleri sırasında kadınlara karşı hafif meşrep davranışlarda bulunduğu görülmüştü. Paşa köşklerinin bahçelerinde oldukça şık giyinen kadınları seyretmeye bayılırdı. Köşk içlerinde şık ev giysileriyle gezinen kadınlar, bu şıklıklarını dışarıya da yansıtmaya gayret gösterirlerdi. Başlarına fes üstlerine yaşmak tuttururlar; üstlerine de vücutlarının hatlarını belli eden rengârenk feraceler giyerlerdi. Dönem in kendisine has modasını devlet adamları “nev zuhur” diye adlandırmışlardı. Bol, yakasının arka kısmı çoğu zaman eteklere kadar uzanan, kolları yarı ve geniş bir üst giysisi olan feraceler ipekliden yapılır, yakasının içine aynı renkten astar konur, ön tarafının sağı solu ve kol kapakları çeşitli haçlarla süslenirdi. Yaşmak ise kolalı ve iki değirmi parça halinde hazır alınırdı.⁷²

Bazı köşklere kadınların da katılmasıyla sürüp giden bu eğlencelerin yaygınlık kazanışı İslami duyarlılık sahibi kesimleri rahatsız etmekteydi. Uleman aracılığıyla yapılan baskılar sonunda damat İbrahim paşa, kadınların daha dikkatli giyinmeleri konusunu ilgili “şeriat dairesi” ne aktarmak zorunda kaldı. Böylece, özellikle dar feraceler yasaklandı ve kadınların daha bol dış giysiler giymeleri istendi. Gösteriş konusu olan uzun yakalar, yemeniler, geniş kurdeleler hakkında da yasaklamalar getirildi. Ayrıca feslere sarılan yaşmakların kalın kumaşlardan yapılması belirtildi.⁷³

5.3. Büyük Ve Süslü Başörtü Yasağı

Lale Devri'ne rastlayan 1725 yılında kadınların gösteriş için büyük ve dikkat çekici özellikler taşıyan baş yemenileriyle sokağa çıkmaları yasaklanmıştı. Bu yasaklamaya kadınların birbirlerine nispet yapmaları yüzünden israfı neden sayılan süslü feraceler de dahildi. Fermanda şunlar yazılıydı;⁷⁴

“İstanbul kadısına ve Yeniçeri Ağasına ve Bostancıbaşı Ağa'ya; İstanbul, memleketimizin yüzü, bilginler, dürüstler ve edibler beldesidir. Halkın da günlük kıyafetinin şeriata uygun olması devlet namusu gereğindedir. Fakat savaşlar yüzünden çok

⁷¹ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:57-58

⁷² Kılık Kıyafet İktidar-1, S:58

⁷³ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:58-59

⁷⁴ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:59

önemli işlerle uğraşılırken bu husus ihmal edilmiştir. Bazı yaramaz kadınlar bunu fırsat bilip, sokaklarda halkı baştan çıkarmak gayesiyle aşırı süslenmeye başlamışlardır. Yeni biçimlerde çeşitli esvaplar yaptırmışlar, Hıristiyan kadınlarını taklit ederek başlarına acayip serpuşlar geçirmişlerdir. Nice utanç verici biçimler çıkarıp namus edebini tamamen ortadan kaldırmışlardır. Bir birinden görerek bu hal namuslu kadınlar arasında da yayılmıştır. Kadınlar bu yeni çıkan esvaplardan yaptırmaları için kocalarını zorlamaktadırlar. Zenginler bu yüzden fazla para harcayarak israf ile günahkâr olmuşlardır. Kudreti olup da karılarının istediğini yerine getirmeyenlerin evlerinde de geçim tadı kalmadığı öğrenilmektedir. Bundan böyle kadınlar bir karıştan ziyade büyük yakalı ferace ve üç değirmeden fazla baş yemenisi ile sokağı çıkamayacaklardır. Feracelerde süs olarak bir parmaktan daha enli şerit kullanılmayacaktır. Bu yasakları dinlemeyecek olan kadınların sokakta yakaları kesileceği ve esvaplarının yırtılacağı ilan olsun. Dinlememekte ısrar edenler yakalanıp başka şehirlere sürüleceklerdir. Bunu mahalle imamlarına kesin olarak bildiriniz. Bu yasakları dinlemeyen terziler ve şeritçiler de ayrıca şiddetle cezalandırılacaktır. Yasakların uygulanmasında ihmaliniz görülürse sizde şiddetle ceza göreceksiniz.”⁷⁵

5.4. Tanzimat a Doğru Giyim Kuşam

Batı dünyasında buhar ve elektrik gücüne dayalı sanayiler meydana gelen çarpıcı gelişmeler, II. Selim'e ülkesinde bir takım değişiklikler yapması gerektiğini düşündürdü. Bu değişiklikleri askeri alanda başlatarak Nizam-ı Cedid'i kurdu. Böylece batılaşma çalışmalarına ordunun kontrolünün sağlanması planlanmıştı. Yeniçeri ocağı bu yeniliklere hazır değildi. Bir yeniçeri şöyle diyecekti: **“Moskof olurum Nizam-ı Cedit olmam.”** Yine bir yeni çeri olan Kabakçı Mustafa'nın liderliğindeki yeniçerilerin ayaklanması önlenemedi ve bu ayaklanma III. Selim'in hayatına mal oldu. (1789–1807) III Selim'in batılı anlamda yenilikler peşinde koşarken kadın hakları ya da kadın giyim-kuşamı gibi konulara eğilmediği görülmektedir. Hatta onun zamanında çıkarılan bir fermanla kadınların açık renk ve ince ferace, büyük yaka kullanmaları yasaklanmıştı. Bu yasaklamalara III. Selim, askeri alanda başlattığı yeniliklere halkın tepkisini çekmek için başvurmuş olabilir. Yoksa kişilik olarak bu padişah feracelerin renkleriyle, yakalarının büyüklüğüyle ilgilenerik sınırlama getirecek biri değildi. Özellik III. Ahmed döneminde başlayarak sarayı ve efradını etkileyen Fransız kültürüne III. Selimde sempati duymuş ve katkıda bulunmuştu. Bu padişah daha şehzadeliği sırasında nedimelerinden olan İshak beyi Fransa'ya, Fransız yaşantısını ve kültürünü

⁷⁵ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:59-60

incelemeye göndermişti. III. Selim, batı müziğine olduğu kadar dansa da ilgi duyardı. Tarihçiler, Avrupa eğlencelerini ve özellikle danslarını çok merak eden III. Selim'in bunun için İtalyan sefirinin kız kardeşiyle, onun bir arkadaşını saraya getirterek, Beyoğlu'nda bulunan bir orgcunun çaldığı müzik eşliğinde dans edişlerini yaldızlı bir paravanın arkasından seyrettiğini naklederler. Nitekim III. Selim'in ardından harem'e önce dans, ardından da opera ve bale girecektir. Islahat, Tanzimat ve meşrutiyet devirlerinde haremde çengi oynatmak gibi "eski" eğlencelerin yerine batı tarzı eğlenceler yerleşecektir. II. Abdülhamit zamanında tiyatro, haremde belli başlı eğlencesi haline gelecektir.⁷⁶

II. Mahmut, (1808–1839) yenilik arayışlarını sürdürdü. III. Selim gibi o da askeri alanda düzenlemeler yapmadan başka alanlara el atmayacağını düşünüyordu. Askeri alanda yaptığı ilk değişiklikler yeniçeri ocağının kaldırılması ve "Asakir-i Mansur'e-i Muhammediyye" adlı yeni bir ordu nizamının kurulması olmuştur. II. Mahmut, askerlerin eğitimi için Avrupa'dan ve Mısır'dan subaylar getirtti. Bunların içinde bulunan bir Alman generali Moltke, "Türkiye Mektupları"nda (1841) yeni kurulan bu ordu için uydurma bir ordu, operet ordusu gibi deyişler kullanmıştı. Moltke, II. Mahmut'un reformları için şunları yazmıştı: "...Bu reformlardan çoğu, görünürdeki şeylerden, isimlerden ve projelerden ibaretti. Belçika tüfeklerin, Türk serpuşu, Macar eyerleri; İngiliz kılıçları ve her milletten öğretmenleriyle Avrupa örneğine göre bir orduydular."

Reform arzusu, batının baskısına karşı koymak amacı bakımından içten ve ısrarlıydı belki ama bunun için deli Petrovari bir mantıkla hareket edilmesinin de onaylanacak bir yanı yoktu. Başlık devrimi, kıyafet devrimi (fes, ceket, pantolon) başta olmak üzere devlet ricalinin uzun sakallarının kesilmesi, sadrazamlığın başvekâlete çevrilmesi ve öteki bakanlıkların Avrupai adlar kazanması, padişah resimlerinin devlet dairelerine asılması, devlet ileri gelenlerinin balolara gitmesi, sarayda çatal bıçak kullanılması, mahalle kahvelerinin azaltılmaya çalışılması, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi, harbiye ve tıbbiye gibi Fransızca öğretimine önem veren yüksek okulların kurulması, hastanelerin açılması ve hatta ilköğretimin mecbur kılınması söz konusudur. Bu yeniliklerden bazıları zorunlu, ancak yöntem açısından olumsuz özellikler taşıyan şeylerdi. Ayrıca, yapılan yeniliklerin çoğunda Müslümanları rahatsız edecek boyutlar vardı. Örneğin II. Mahmut sarık sarmayı yasaklattı ve kendisinde batı tarzı elbiseler giyindi. Tebaasının kıyafetlerini ve sakallarını Avrupa örneğine göre düzenlemeye önem verdi. Her ne kadar batı modası ne zamandır seçkin kadınların kıyafetlerini etkilemeye başlamışsa da, III. Selim'in duyduğu kaygıya benzer bir kaygıyla II.

⁷⁶ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:61-62

Mahmud da kadın giyim kuşam değiştirme işiyle uğraşmadı. Hatta bu padişah zamanında çıkarılan fermanlarla kadın giyimleri denetime tabi tutuldu. Örneğin, 1819'da çıkarılan bir fermanla Müslüman kadınların sarı, pembe ve buna benzer açık renk, Hıristiyan kadınlarının ise siyah ve buna benzer renklerden ayrı renkte ferace giyemeyecekleri belirtiliyordu. Bu dönemde yeni Őehirde verilen bir önergede ise (1828) gerek kadınlar gerekse erkekler başkalarını imrendirecek ve israfa yol açacak aşırı süslü ve değerli elbiseler giymemeleri için uyarılıyorlardı. II. Mahmut'un padişahlığının son yılında başka bir ferman, "Hıristiyan kadınlarının başkalarına İslam kadınlarını taklit eder gibi, İslam kadınlarının ise başlarını Hıristiyan kadınların biçiminde rtmemeleri; herkesin kendine ait kılığı giyinmesini" açıklıyordu.⁷⁷

II. Mahmut döneminde kadın giyimlerini aksine erkek giyimlerini batılı giyimlere uydurulduğunu değinmiştik. Örneğin, devlet hizmetinde bulunanların kullandıkları serpuş olan kavuk yerine resmi kisve olarak aslında bir Yunan başlığı olan fes getirilmiştir. Kırmızı renkte, püsküllü bir silindir olan fes hiçbir yerde kafadan ıkarılmamalıydı. II. Mahmut fesin yerleşmesi için çok kan döktü. Zamanla fes bir, Osmanlı başlığı, hatta Osmanlı simgesi haline geldi. Bir Yunan serpuşunu resmi serpuş ilan eden, Avrupalı gibi giyinen, aşırı derecede şarap içtiği söylenen, kalabalık eğlenceler düzenleyen ve bu eğlencelerde alkollü iki içilmesine izin veren bu padişaha halk "gavur padişah" adını takmıştı.⁷⁸

5.5. Tanzimatçı Kafanın Gardırop Batıcılığı

Osmanlı devleti (1839) bu fermanla batının üstünlüğünü, hatta batı karşısında eziklik ve aşağılılık kompleksi duyduğunu resmen kabul etti ve kesin olarak kendisini batıdan üstün görme prensibinden vazgeçti. Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde yaşamakta olan Müslümanlarla gayri Müslimler arasındaki ayrılıklarda kaldırılarak, batılı anlamda bir "eşitlik" fikri vazedilmeye başlandı.⁷⁹

- Bu dönemde batıda feminist akımlar seçkinler tarafından ilgiyle izlendi
- Kadın kıyafetlerinde ve sokağı çıkma yasaklarında bir yumuşama oldu
- Kadınlar için çeşitli okullar açıldı
- 1843'te tıbbiyede ebelik bölümü açıldı
- 1864'te sanat okulu, 1870'te kızlar için ilköğretim okulu açıldı.

⁷⁷ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:62-63

⁷⁸ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:63

⁷⁹ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:65-66

- Çıkarılan arazi kanunuyla kız evlatların miras yoluyla mülkiyeti konusunda yeni düzenlemelere gidildi.⁸⁰

5.6. Çarşafın İstanbul'da İlk görünüşü

İstanbul'da kadınlar tarafından ilk olarak 19.yy in ortalarında giyilmeye başlanılan çarşaf, Türkçe ye Arapçadan geçmiş bir kelimedir ve Arapça'da, Türkçe'de kullanıldığı gibi dört köşe örtü veya yatak örtüsü anlamına gelmektedir. Meşrutiyet dönemine kadar pek yaygın bir giyim tarzı olmayan çarşaf, ilk zamanlarda baştan yere kadar uzanan, kolsuz, tek parçalı giysiydi. Meşrutiyet'ten sonra çarşaf kesiminde değişmeler oldu; başı ve omuzları örterek bele kadar uzanan bir pelerin ve belden açık kemiklerine kadar inen bir etek olmak üzere çarşaf, iki parçalı bir dış giyim halini aldı.⁸¹

İstanbul'da ilk çarşaf giyen kadının, 1850'lerde Suriye valiliği'nden dönen Suphi paşa'nın karısı olduğu bilinir. O tarihlere kadar imparatorluk sınırları içerisinde özellikle kentli kadınların giyimleri, İstanbullu kadınların giyimlerine benzetilmeye çalışılırdı. Bu yüzden bir "Arap" giyimi olarak görülen çarşafın benimsenmesi için uzun bir zaman geçmesi gerekti. Kırım savaşı sırasında (1854–1856) İngiliz ve Fransız askerleriyle birlikte çeşitli Avrupa ülkelerinden bu ülkelere refakat etmekte olan kadınlar İstanbul'a gelmeye başlamışlardı. Bunun bir sonucu olarak İstanbullu kadınların giyimlerine yeni çizgiler katıldı.⁸²

Zaman zaman çarşaf özellikle kalabalık alanlarda yasaklandı.⁸³ Buna karşılık, 1880'li yıllara doğru toplumun bazı kesimlerinde de kadınların çarşafı benimsemeye ve giymeye başladıkları görülür. Ancak, bu alışılmışın dışında giysiyle dolaşan kadınlar dikkatleri üzerine topladıkları için, yeni sınırlamalarla karşılaşır. 15 Ağustos 1881 tarihli Levant Herald gazetesinin haberine göre, çarşafli kadınların guruplar halinde umuma açık yerlerde dolaşmaları yasaklanmıştır.⁸⁴

Bu kanun aynı zamanda Müslüman kadınlara Beyazıd, Şehzadebaşı ve Aksaray gibi semtlerden araba ile geçmeyi veya buralarda yaya olarak dolaşmayı da yasaklıyordu. Kadınların Kapalı Çarşıda dolaşmaları ve dükkânlarda oturmaları da yasaklar kapsamındaydı.⁸⁵

⁸⁰ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:66

⁸¹ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:67

⁸² Kılık Kıyafet İktidar-1, S:67

⁸³ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:67

⁸⁴ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:68

⁸⁵ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:68

5.7. II. Abdulhamid ve Çarşaf Yasağı

1889'da yenilgiyle sonuçlanan Türk-Rus savaşından sonra II. Abdülhamit bir fermanla feraceyi yalnızca saray mensubu kadınlarına mahsus kılarak, halktan kadınlara yasakladı. Bu yıllardan sonra çarşaf ve peçe kullanımı yaygınlık kazandı. Kullanımı daha kolay ve tesettüre daha elverişli görüldüğü içinde çarşaf, ulemanın da onayını kazanmıştır.⁸⁶

II. Abdülhamit'in çarşaf giyimine yasaklar getirttişi birkaç nedene bağlanır. İlk olarak onu bu yasağa sevk eden nedenin güvenlik konusu olduğu ileri sürülmektedir. Buna göre, tahttan indirildiğinde yerine padişah yapıldı ağabeyi V. Murad'ı kurtarma çabası içindeki dört erkeğin bu eylemlerine çarşaf giyerek gerçekleştirmek isteyişleri, II. Abdülhamit'i bu giyime karşı güvensiz kılmıştı. Ayrıca, siyah çarşaf giymiş ve yine ince siyah peçe örtmüş kadınları görünce II. Abdülhamit, bu kılığın Hıristiyan kadınlarının matem giysilerine benzediğini düşünmüş; Müslüman kadınlarına yakınmayacağına karar vermişti.⁸⁷

5.8. Kılık Kıyafette Batı Modasının Etkileri/Hanımların Yeni Moda Giyimleri

Dışarıda giyinmelerini belli bir ölçüye uydurmak zorunda kalan bir kısım hanımlar, evlerindeki giyimleriyle Batı modasını izlemeye çalışırlardı. 1881–1907 yılları arasında, babasının İngiliz konsolosluğundaki görevi nedeniyle Türkiye'de yaşamış olan Dorine L. Neave, seçkin kadınların ev içlerindeki giyimlerini gözlemleyerek şunları not etmişti:

⁸⁶ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:69

⁸⁷ Önemine binaen II. Abdülhamit'in çarşafı yasaklayan fermanını aynen alıntılıyoruz: “Bugün Cuma selamlığı töreninden sonra Teşvikiye'deki silahhaneyi Padişah hazretleri teşrifle oradan saraylarına dönerlerken yolda tuhaf bir şekilde bellerinden bağlı siyah çarşafalara bürünmüş ve yüzlerini de siyah renkte gayet ince peçelerle örtmüş bazı kadınlar gözüne ilişmiş, bunların örtünmemiş denilecek halde açık saçık bulunmalarına ve adeta matem elbisesi giymiş Hıristiyan kadınlarına benzemelerine bakılarak birden bire İslam olduklarına tereddüt buyrulmuştur.” “İzaha muhtaç olmadığı gibi büyük İslam devletinin ayakta durması, devamı ve yükselmesi kadın ve erkek bütün Müslümanların her türlü hal ve hareketlerinde şeriatın yüksel hükümlerine son derece dikkatle uymalarına bağlı olup aksi hal Allah esirgesin gerek fertler gerek devlet için maddi ve manevi sonsuz zararlara sebep olacağından İslam kadınlarının Allah'ın emirlerinden bulunan örtünme usul ve kaidelerine fevkalade dikkat ve itina etmeleri lüzumunu beyana hacet olmadığı bu çarşaf ise İslam kadınlarınca örtünmeye asla uygun ve müsait olmadığı gibi bir maksatla şuraya buraya girmek için bazı münasebetsiz erkekler tarafından da bir fesat ve melanet perdesi olarak kullanılmakta olup hatta geçenlerde bir erkek bu suretle çarşafa bürünerek kadın kıyafetinde silahlı olarak bir eve girip içerdeki kadının üzerine hücumla çaldığı eşyayı pencereden arkadaşına atarak savuşmuş olduğundan dindarlık ve maslahat bakımından meydanda olan zararlarından ötürü icap edenlere münasip bir şekilde anlatılıp tebihlerde bulunmak suretiyle kadınların çarşaf giymelerinin yasaklanması Padişah emri iktizasındadır, bu hususta emir emir sahibinindir. 2 Nisan 1892” Kılık Kıyafet İktidar-1, S:70

“... Ev halkından hiçbir erkeğin odaya giremeyeceğine emin olduktan sonra örtülerini açarlar, Paris ya da Viyana elçilerindeki akrabaları tarafından yollanan pahalı Paris kıyafetleri ortaya çıkardı. Yabancı dil bilen Türk hanımları, moda mecmualarını dikkatle takip eder, en son modaya göre giyinirler, bunu sağlamak için haftalar boyu haremelerde çalışan açığız Rum terziler, Beyoğlu'na açtıkları ünlü mağazalar olan Hayden ve Baker'den kumaşlar taşırlardı.”⁸⁸

“Kur'an hükümleri uyarınca saçlarını toplum içinde göstermeleri yasaklandığından, peçelerini kaldırdıklarında erkekler tarafından seyredilmeyeceklerini bildikleri halde, modaya uygun bukleleri Avrupa kadınlarınıninki gibi dalgalı veya örülmüş uzun saçlarıyla karşılaşmamız oldukça şaşırtıcıydı.”⁸⁹

O yıllarda kadınların dışarıdaki giyimlerindeki değişimleri gözlemlemiş başka bir Avrupalı, Louis Rambert ise, notlarında, bu değişme karşısında şaşkınlığını dile getirir.⁹⁰

“Müslüman kadınların oldum olası giydikleri ferace ve çarşaf, kolsuz olarak dikilen feraceler, iyi ahlak kurallarına uygun olmayan bir model üzerine biçilmektedir. Ve başörtülerle yemeniler, saçları olduğu gibi gösterecek kadar incedir. Kimi kadınlar işi askerler gibi ceket ve manto giymeye kadar vardırırlardır. Çarşaf giyme çağındaki genç kızlar, İslam'ın yasaklarına aykırı urbalar içinde apaçık gezip dolaşmaktadırlar. Bunun uzun süre hoş görülmeceği belliydi. Nitekim bir padişah iradesi, kadınlara dinin ilkelerine uygun biçimde giyinmelerini buyurmuştur. Bu iradeyle, buyruklara karşı gelecek kadın ve kızlarla birlikte kocalarında, ana ve babaların da sert biçimde kavuşturulacakları duyuruluyordu.”⁹¹

5.9. Avrupa Markasının Büyülü Gücü

Saray kadınları da “batılaşma” modasına ayak uydurmuşlardı. “Paris'ten Viyana'dan getirilen dekolte elbiseler giyen sultanlar, keza Avrupa möbelleriyle dolu salonlarda alafranga yemek yiyorlar, en son yazılan Fransızca romanlardan veya diplomatik skandallardan söz ediyorlardı.” Avrupa modasına uyma arzusunun kapılmış kadınlar eski kıyafetlerini terk etmişler, imparatoriçe Eugenie gibi parlak ayakkabılar, Paris modeli danteller, suni çiçekler kullanmaya başlamışlardır.⁹²

5.10. II. Meşrutiyete Doğru Kadın ve Tesettür Tartışmaları

II. Abdülhamit döneminde 1903 senesinde basım evi sayısı 99'a ulaşmıştı. Bunların içinde kadınlara yönelik yayınlar da vardı. Fatma Aliye, kız kardeşi Emine Semiye, Nigar

⁸⁸ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:72

⁸⁹ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:72

⁹⁰ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:72

⁹¹ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:72-73

⁹² Kılık Kıyafet İktidar-1, S:73-74

hanım, Makbule Leman, Hamiyet Zehra, Keçeci zade **İkbal** gibi dönemin tanınmış kadın yazarlarının imzası bulunan hanımlara mahsus gazeteydi. Bunun dışında **insaniyet**, **inci**, hanımlara mahsus, **malumat** gibi kadınlara dönük yayın yapan birçok dergi vardı. Bu yayınlarda kadınları ilgilendiren konulara ekli olarak, batıda gelişmeler doğrultusunda Osmanlı–Türk kadınının toplum ve aile içindeki konumu da tartışılmaktaydı.⁹³

Bu yıllarda Tanzimat, **ikdam** gibi gazetelerde kadınlarla erkeklerin bir arada karışık yaşamalarını, tesettürün kaldırılmasını, görücü usulü evlilik ve taaddüdü zevcatın kalkmasını savunan birçok yazı yayınlanmıştır. Bu yazılarda göze çarpan bir görüş de, “tesettür sorumluluğu olmadığına İslamiyet’in son derece yüksek bir din olduğu” şeklindedir. Tesettür aleyhtarları propagandalarını bir yandan da gerçek erdem ve iffetin iç temizliğiyle ve ahlak güzelliğiyle sağlanabileceği savına oturtmuşlardı. 1889’da hanımlara mahsus gazetede yazar Resime Hanım, “kadın terbiyesi” başlıklı yazısında bu görüşü şöyle dile getirmişti:

“Gerçek dürüstlük ve gerçek ahlak, kamuoyunu kadınların evde kalmasını, oradan dışarı çıkmamasını, çıkınca da dikkatle örtünmesini istemeye yöneltmemeli; kurtarıcı ve aydınlatıcı düşüncelere hizmet edilmelidir.”⁹⁴

Kadınların örtünmeleri, çarşaf giyip peçe kullanmaları, etrafında en muhalif görüşleri ise erkek yazarlar dile getirmişlerdir. Bu yazarlar genel olarak “kadının eğitim görmesi ve ahlaken yükselmesi sonunda örtünme zaruretinin sonunda ortadan kalkacağını” savunmuşlardır. Buna göre;

“Erkeklerin kadını bir insan değil bir dişi saydıkları ilkel devirlerde örtünme tatbik edilebilirdi. Çünkü ancak kadını dişi görüp şehvetten başka hizmeti olmayacağı kabul edilen cemiyetlerde içtimai vicdan örtünmeyi sağlamadığı için maddi örtünmeye başvurmuştur. Örtünme, kadını dişi saymanın hem eseri, hem sebebidir.”⁹⁵

Açık olarak görüleceği gibi, örtüye muhalefet gerçekte o dönemde tam olarak açığa vurulmayan İslam Dini’ne ve Osmanlı sistemine karşıtlığı ifade etmenin bir yolu olarak önem kazanıyordu. Örtü karşıtlığı, kadınların örtünmesi kuralını getiren bir Din’i sorgulamanın ya da bu Din’e karşı çıkmamanın dolaylı ve anlamlı çıkış yoludur. Yürütülen mantık şuydu: “Batı’nın görkemli uygarlığında kadın kapalı değildi. İptidai toplumlar kadınların

⁹³ Kılık Kıyafet İktidar–1, S:76

⁹⁴ Kılık Kıyafet İktidar–1, S:79–80

⁹⁵ Kılık Kıyafet İktidar–1, S:80

örtünmesine ihtiyaç duyarlardı. İslam'da görece bir kural olan kadınların örtünmesi, Müslüman toplumların geri kalmasında belli başlı bir amildi.”⁹⁶

5.11. Meşrutiyet Hanımlarının Manzarası

Jön Türkler için “özgürlüğün” ilanı demek olan II. Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından bazı bayanların sokaklarda peçesiz dolaşmaya başladıkları görüldü. Yalnız peçenin değil, kapalı giyimde de aleyhinde olan batıcı yayınlarda artış baş gösterdi. İslamcılarla batıcılar kadınların örtünmesi ve sosyal hayattaki yeri konularında çeşitli tartışmalara girdiler. İttihat ve Terakki hükümeti yıllarında kadınların sokak giyimini belirleyen kararnamele gittikçe yumuşayan üsluba sahiptiler. Buna bağlı olarak sokaktaki tesettüre dikkat etmeyen ve gösterişle giyinen kadınlar çoğaldı.⁹⁷

Kimsesiz kız çocuklarının korunması için Suphi Paşa'nın kurduğu yatılı meslek okullarını kızı Hamiyet Hanım (sağda) kurumsallaştırdı. Hamiyet hanım baba yadigârı evi yandıktan sonra çocukları barındırdığı bir binada yaşadı. Hamiyet Hanım'ın kurduğu Esirgeme Derneği'nin kurucularından biri de Sabiha Hanım'dı. (solda).

Bu yıllarda kadınlara dönük yayınlarda büyük bir artma oldu. İstanbul ve Selanik'te çıkan **Kadın**, **Mehasin**, **Kadın Bahçesi**, **Kadınlar Dünyası**, **Kadın Hayatı**, **Kadın Duygusu**, **Kadın Kalbi** gibi adlar taşıyan yayınlar da kadınlarda yazılar yazıyorlar; İdari sorumluluklar üstleniyorlardı. Örneğin Feriha Karman, Osmanlı kadınlar âleminde, Nigar hanımda Kadınlık'da yazıyordu. Ulviye Meylan ise, kadınlar dünyasının sorumlusuydu. Meylan, 1913'de faaliyete geçecek olan kadın hakları koruma derneğinin de başkanlığını yapacaktı. Meylan'ın sorumluluğundaki kadınlar dünyası, ilk kez kadın fotoğrafı yayınlayan dergi idi.

⁹⁶ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:80

⁹⁷ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:83

Bu derginin ortak özellikleri, kadınların edebiyat ağırlıklı yazılarına yer verişleri, feminizim temasının işlenişi, moda ilanlarının görülmeye başlanması gibi şeylerdi⁹⁸

Meşrutiyet hanımları, kültürel faaliyetlerin yanı sıra sosyal hayatla da ilgili görünüyorlardı. Jön Türklerin etkili kültürel kuruluşu Türk Ocağında 1913 Kasımından itibaren çoğunluğunu Rusya kökenli Türk kadınlarının verdiği kadınlara özgü konferanslar dizisi başlatılmıştı. Kadın dernekleri de çoğaltılmıştı: Selanik'te kurulan “**Kırmızı-Beyaz Derneği**”, Jön Türklerin rengini yansıtıyordu. Halide Edib'in “**Tealî Nisvan**” (kadınların yükselmesi) derneği, erkek ve kadınların katıldıkları tartışmalı oturumlar ve konferanslar düzenliyordu. Bu yıllarda kurulan derneklerden biri de, Fatma Aliye Hanım'ın “**Cemiyet-i İmdadiye**”siydi. Ayrıca 1912'de kurulmuş “**Hilal-i Ahmer**” hanımlar merkezi, **Esirgeme Derneği**, donanma cemiyeti hanımlar şubesi gibi dernekler de faaliyetlerde bulunuyorlardı. II. Meşrutiyet in kısa süren özgürlük ortamında kurulmuş pek çok kadın derneği vardı. Bu derneklerin amaçları arasında kadın haklarının savunmak; Müslüman Türk Osmanlı kadınına eğitmek; Rumeli cephesindeki askerlere kışlık giyecek sağlamak; Balkanlardan gelen göçmenlere ve savaş yetimlerine yardımcı olmak; dul ve yetimleri korumak, eğitmek ve onlara iş bulmak gibi konular vardı. Ancak, bu derneklerin kadınların “dışarı” hayatına alıştırmaları için önemli işlev gördüklerini de söylemek mümkündür. Kadınların konferanslar vermesi, erkeklerinde katıldığı çeşitli toplantılara gitmesi gibi olaylar başlangıçta tepkiyle karşılanmışsa da, zamanla bu tepki azalmıştı. Buna bağlı olarak kadınlar çeşitli alanlarda daha rahat hareket eder olmuşlardı. Öyle ki, 1910'da Osmanlı kadın derneği sekreteri Kadriye İhsan basında yayınlanmak üzere fotoğrafının çekilmesine izin verebilmişti.⁹⁹

Bu yıllarda kitap yayınları içinde özellikle roman dalında bir artış olduğu gözlenmekteydi. Hüseyin Cahit, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Sami Paşazade Sezai, Halit Ziya Uşaklıgil, Mehmet Rauf gibi yazarlar Avrupa romanının ve öyküsünün etkisi altında ki eserlerinde batılılaşmayı savunuyorlardı.¹⁰⁰

5.12. II. Meşrutiyet Düşünce Akımlarında Tesettür Tartışması

Bu dönemde Osmanlı aydınları üç ana kategoride sınıflandırılabilir. İslamcılar, Batıcılar ve Türkçüler. Yazar İslamcılar üç guruba ayırmış.¹⁰¹

⁹⁸ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:83

⁹⁹ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:84

¹⁰⁰ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:84

¹⁰¹ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:86-110

İslamcılar	1. gurup	Derviş vahdeti	Volkan dergisi	—İttihadi Muhammedi
	2. gurup	Mustafa Sabri, Musa Kazım	Beyan-ül Hakk	—Cemiyet-i İlmîye-i İslamiyye
	3. gurup	Said Halim Paşa, Mehmet Akif, Aksekili Ahmed Hamdi	1. Sıratı müstakim 2. Sebilürreşat	
Batıcılar	İlimliler	Celal Nuri, ¹⁰² İsmail Hami, Halit Hamit, Yusuf Fehmi, Ahmed Rıza		
	Radikaller	Ahmed Muhtar, Abdullah Cevdet (Dr), Selahattin Asım ¹⁰³		
Türkçüler		Ziya Gökalp, Ahmet Ağayef (Ağaoğlu), Tekin Alp (Moiz Kohen), Ömer Seyfettin, Hamdullah Suphi, İsmail Hakkı, Halide Edip Adivar	1. Türk Yurdu 2. Yeni Mecmua	—Türk Ocağı Derneği

5.13. Aile Hukuk Kararnamesi

Başından beri ulusçularla batıcıların en önemli bir araçlar, din otoritesini yasama alanından çekmek olmuştur. Şeyhülislamlığın eğitim alanındaki yetkileri, bu çevreleri rahatsız eden konulardan biriydi. II. Meşrutiyetten sonra medreselerin ıslahı yönünden gösterilen çabayı ulusçu ve batıcılar, Şeyhülislamlığın eğitim sistemindeki otoritesinin genişletilmesi şeklinde yorumlamışlardır. Ziya Gökalp'in başını çektiği ulusçular, şeyhülislam hükümette kabinenin bir üyesi olarak kaldığı, şeriat mahkemelerini elinde tuttuğu, eğitim sisteminin yarısını yetkisi alanında bulundurduğu ve farklı alanlarda yasama gücünü genişlettiği sürece, tasarladıkları “din Reformu”nun ve eğitimi batılaştırma aracı yapma çalışmalarının başarılı olamayacağını düşünüyorlardı.¹⁰⁴

Ziya Gökalp'in bu kaygılarla hazırladığı muhtıra, 1916'da başlayarak süren, şeyhülislamın yetkilerini kısıtlayan ya da denetim altına alan bir dizi hukuki düzenlemeye yol açtı. Bütün medreseler Meşihat (Şeyhülislamlık) dairesinin yetki alanından alınarak maarif bakanlığına bağlandı. Bu olayın önemi, cumhuriyet döneminde, 3 Mart 1924 tarihinde gerçekleşecek tevhid-i tedrisat (eğitimin bütünleştirilmesi) kanuna bir başlangıç teşkil etmesi ve medreselerin kaldırılması yönünde atılan bir adım olarak gösterilmesidir. Ayrıca, bu muhtarı ile Gökalp, devlette, eğitimde, yasadaki, adliyede, maliyede dünyasal yetkilerini

¹⁰² Celal Nuri'nin “Kadınlarımız” isimli kitabı vardır.

¹⁰³ Selahattin Asım'ın “Türk Kadınlığının Tereddidi” kitabı vardır.

¹⁰⁴ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:122

yitiren dinin, kendi bulduğu deyimle “**diyanet**” alanına yerleştirilmesini sağlamış; cumhuriyet döneminde gerçekleşecek diyanet işleri bakanlığının da yolunu açmış oluyordu.¹⁰⁵

Din otoritesinin yasama alanından uzaklaştırılmasıyla meydana gelen değişikliklerden birini de aile hukuku kararnamesi sağlamıştır. Bu kararnamenin hazırlanışında Ziya Gökalp'in fikirleri esin kaynağı olmuştur. 157 maddeden oluşan bu kanunun Tanzimat dönemindeki benzerlerinden farkı, İslam hukuku ile birlikte Musevi, Hıristiyan ve Avrupa hukuklarından bazı kuralları da kapsamaya çalışmış olmasıdır. Birden çok dinin kurallarından oluşmuş bu kararname; evlenme akdinin meşruluğunu devlet otoritesinin müeyyidesine koyması ve benzeri nedenlerle Müslümanların tepkisini çektiği kadar, Hıristiyanları da, mihir geleneğiyle ilgili madde yüzünden rahatsız etmişti. 1919'da İstanbul işgal edildiğinde Hıristiyanlar işgal kuvvetleri makamına baş burarak kendilerine ait mihir geleneğiyle ilgili 156. maddenin iptal edilmesini ve bu işlerle yine kilisenin ilgilenmesini sağladılar.¹⁰⁶

Kaynaklar:

Kitap

1. **İlber ORTAYLI**, Osmanlı Toplumunda Aile, Timaş Yayınları, 11. baskı, İstanbul, 2009
2. **Aişe Aslı SANCAR**, Osmanlı Toplumunda Kadın ve Aile -1994 Dünya Aile yılı Münasebetiyle, Hanımlar Eğitim ve Kültür Vakfı, İstanbul, 2. baskı, Nisan 1999
3. **Cihan AKTAŞ**, Kılık Kıyafet İktidar-1, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991

Makale

1. **Mümtaz AYDIN (Dr.)**, Osmanlı'da Mahalle, Sızıntı Dergisi, Haziran 2003 Yılı: 25 Sayı: 293
2. **Mümtaz AYDIN (Dr.)**, Osmanlı'da Kadınların Hukukî Şahsiyeti, Sızıntı Dergisi, Kasım 2009, Yıl:31, Sayı:370
3. **T. Çivriilli**, Osmanlıda Anaokulları, Sızıntı, Ağustos 1987 Sayı: 103
4. **Saim ARI Dr.**, Osmanlı Mahallesinde Sosyal Dayanışma Örneği: Avarız Vakıfları
5. **Muharrem ES** (Yrd Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi), Osmanlı'da Mahalli İdareler, Yerel Siyaset Dergisi, S:29-38

¹⁰⁵ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:122-123

¹⁰⁶ Kılık Kıyafet İktidar-1, S:84

Bu Konuda Yazılmış Eserler

1. Latife Kabaklı ÇİMEN, **Türk Töresinde Kadın ve Aile**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık
2. Abdülaziz Bey, **Osmanlı adet, merasim ve tabirleri III**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
3. Halil CİN, **İslam Ve Osmanlı Hukukunda Evlenme**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları 1974
4. **Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1992
— Ömer DEMİREL ve Adnan GÜRBÜZ, **Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı**, C:1 S:92–96,
— Nükhet ESEN, **Türk Ailesindeki Değişimin Romanımıza Yansıması**, C:1, S:660–676
— İsmail DOĞAN, **Tanzimat sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi**, C:1, S:176–198
5. Alan DUBEN ve Cem BEHAR, **İstanbul Haneleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996
6. Şemsettin GÜNALTAY, **İslam'dan Önce Araplar arasında kadının durumu Aile ve Türlü nikâh çeşitleri**, Belleten C:XV Sayı:60 S:691–707, 1951
7. **Tarih boyunca Türklerde Ev ve aile Seminerleri, 25–26 Mayıs 1998**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul, 2000
—Orhan KOLOĞLU, **Ev eşyasının batılılaşmasının kanıtı olarak gazete ilanları**, S:237–250,
8. Şefika KURNAZ, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını, (1839–1923)**, İstanbul, 1992
9. Fatma Aliye (1862–1936), **İslam Kadınları**, İnkılâp y, 2009
10. İsmail KARA, **Sosyo kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi**,
11. Haluk Sena ARI, **Osmanlıda Aile Hayatı**, Nesil Yayınları
12. Necati GÜLTEPE, **Türk Kadın Tarihine Giriş**, Ötüken Neşriyat
13. Ah. DJEVAD (Prof), **Yabancılar Göre Eski Türkler**, İstanbul,
14. D'Ohsson, **18. yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler**,
15. Cemal KUTAY, **Pembe mendil**,
16. Rapel LEWİS, **Osmanlı Türkiye'sinde Gündelik Hayat**, İstanbul, 1973
17. Layd M. W. MONTAGU, **Türkiye Mektupları 1717–1718**,
18. Mrs Max MÜLER, **İstanbul'dan Mektuplar**
19. İlber ORTAYLI, **Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine bazı gözlemler**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1980
20. Miss Julia PARDOE, **Yabancı Gözü ile 125 yıl önce İstanbul 1837**
21. Nuri ADIYEKE, **Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat Dönemi Evlilikleri**, Yeni Türkiye Yayını, Ankara, 2001
22. Ahmed Midhat, **Avrupa Adab-ı Muşerreti Yahud Alafranga**, İstanbul, 1312
23. M. Akif AYDIN, **İslam Aile Hukuku**, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1985
24. Rauf BEYRU, **19. yüzyılda İzmir'de yaşam**, Literatür-Güsev, İzmir, 2000
25. Nazan BEKİROĞLU, **Şair Nigar Hanım**, İletişim yayınları, İstanbul, 1998
26. Bertrandon dela BROQUIERE, **Deniz Aşırı Seyahati**, Eren, İstanbul, 2000
27. Layoş FEKETE, **XVI. Yüzyılda Taşrahı Bir Türk Efendisinin Evi**, Belleten, CXXIX, Sayı:116, Ekim 1995, S:615–638
28. Nevin MERİÇ, **Osmanlıda Gündelik hayatın Değişim**, **Adab-ı Muşeret 1894–1927**, İstanbul 2000
29. Henri NAHUM, **İzmir Yahudileri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000
30. Edmondo de AMİCİS, **İstanbul**, Pegasus yayınları